

je potřebí delší doby, které se jednotlivcům nedostává, kdykoli by je nehoda postihla před dobou nutnou k dostatečným úsporám. Pro takové předčasné nehody je pojištění nesporně velikou výhodou. Ovšem ti, kteří nehodě po delší doby ušli, by svým spořením více vyzískali nežli pojišťováním.*)

Ale tak právě pojišťováním se provádí čin sociálního vyrovnávání, že méně šťastní jsou vlastně podporováni šťastnějšími, a kdo tedy platil více, protože měl příznivější osud, nepotřebuje toho litovati, jelikož kromě svého zabezpečení pomáhal i druhým menší přízní osudu obdařeným. Také pro povahy slabší je pojišťovná smlouva nutícím prostředkem ke spoření.

Všecko to však předpokládá, že pojišťovny budou úplně spolehlivé, aby opravdu vůči pojištěným všechny závazky správně splnily. Úpadek pojišťoven byl by nejtrpčím zklamáním pro ty, kteří často tvrdým strádáním se namáhali zabezpečiti buď své nejbližší pozůstalé, nebo získati si skromný důchod ve stáří nebo při neschopnosti výdělků, a kteří by o plody ty tak těžko získávané byli připraveni.

Podobně o pojištění platí totéž, co o úsporách, že totiž význam jeho poklesává s klesající kupní silou peněz. To zvláště platí při znehodnocení měn papírových a pojišťování ve státech následky válečnými postižených byla zasazena nejtěžší rána.

46. Sociální péče. Sociální pojišťování. Konflikt individualismu a kolektivismu.

Důchody, jak se ze soustavy podnikatelské zároveň pod vlivem i tlakem různého veřejného zasahování mezi jednotlivé skupiny a třídy společenské vytvořily a rozdělily, nebývají nikterak úměrné skutečným životním potřebám těchto tříd a naprosto nepostačují velmi četným jednotlivcům v nich. Zbývá vždy mnoho lidí, kteří při vši dobré vůli a při dokonalém napjetí všech svých schopností a sil trpí nouzí, nebo kteří zase nemohou ani svých energií řádně využítí, aby si sami opatřili postačitelých úkojných prostředků k živobytí. Vedle toho je všude dosti lidí k pořádnému sociálnímu zaměstnání neschopných, buď že jejich tělesné, po případě duševní síly a energie nepostačují, že totiž jsou stíženi různými vadami, nebo že dřívějším zaměstnáním jejich energie byla již silně vyčerpána, aniž se jim podařilo dodělati se nebo uchovati si dostatečného důchodu k udržení života potřebného. Konečně sama pod-

*) Kdyby 35letá osoba se pojistila pro případ smrti na 10.000 frs, platila by ročně při úrokování 4% o něco méně než 180 frs doživotně (arci bez režijního příspěvku). Týmž vkladem ročním do spořitelny by nastřádala 10.000 frs asi za 29 let. Počítáme-li k pojistnému aspoň 20% ní provisi, dosáhlo by se touž premii vkládanou do spořitelny kapitálu 10.000 frs již za 23 let asi. Ti tedy z 35letých pojištěných, kteří přežijí 58 let, byli by v nevýhodě, kdyby se pojistili a lépe by pochodili ukládající své úspory do spořitelny. Ale napřed nikdo jednak neví, dožije-li se žádaného věku, jednak je smlouvou pojistnou nucen spořítí, kdežto vklady do spořitelny jako dobrovolné by se třebas opomněly; konečně komu je popřáno delšího věku a musí platiti více na pojištění nežli kdo umřel předčasně, má aspoň to sociální uspokojení, že přispěl svým méně šťastným soudruhům.

nikatelská soustava svými rozmary, náhodami i svou nevypočitatelností vytlačuje občas nebo trvale mnohé lidi z jich zaměstnání jako nepotřebné nebo přespočetné nebo ztroskotané ve svém povolání, kteří zajisté pak nemají z čeho žítí ani nedovedou si hned nebo vůbec svými prostředky a silami získati jiných postačitelých důchodů.

V jednotlivých zaměstnáních, třebaš by důchody jejich všem různým členům v nich postačovaly, zase vyskytají se různé závady, které působí všelijak zhoubně na zdraví, na tělesný i duševní vývoj některých příslušníků. Pro jiné skupiny společenské vznikají všeliké potíže ze společenských styků také mimo zaměstnání, na př. při nakupení lidí ve střediscích průmyslových a obchodních vzniká tíseň bytová, při čemž trpí tělesná a zvláště mravní zdatnost, rozšiřují se epidemie atd. Jistě je také velikým zlem prostituce i jiné neřesti z velkoměstského spoluzití prýšticí. Často strádá dorost a mládež v chudých vrstvách různými nedostatky, špatnou výchovou atd.

Proti všem těmto nedostatkům a zlům v dřívějších dobách kromě bezpečnostních, policejních a jiných vrchnostenskou mocí nařizovaných a upotřebovaných represivních prostředků neznalo se jiné pomoci, leda že ujmala se nebohých lidí humanitní péče a že se obracelo na milosrdenství i soucit šťastnějších. Toto milosrdenství však nejen že bývá nedostatečné i neschopné čeliti hromadným zlům, nýbrž může působiti přímo neblaze a zhoubně několikerým směrem. Předně pokoruje lidi, kteří k milosrdenství musí bráti útočiště a povyšuje nad ně lidi, kteří náhodou mohou milosrdenství prokazovati a kteří tak často činí jen z pouhé marnivosti a společenské okázalosti bez pravého soucitu. Za druhé nabádá k pokrytectví ano i k nestoudnosti u těch, kteří dobrodiní zneužívají nebo nadužívají. Dobročinnost nemůže býti nikdy řádně poučena o skutečném rozsahu společenské bídy, ani nečelí příčinám jejím, nejvýše léčí její nejnápadnější příznaky a vtíravé symptomy. Na konec dobročinnost — jako zvláště almužna — mívá se svým účelem pomáhati potřebným a přímo může poškozovati celou třídu společenskou, že totiž částečnou podporou, která k úplnému zaopatření nepostačuje, vzbuzuje konkurenční nabídku práce velmi nebezpečnou ostatním zaměstnaným, jelikož obdarování a lidumilností částečně vydržovaní mohou své výkony nabízet pod nutnou existenční mírou životní a vytlačují tak své neobdarované soudruhy ze zaměstnání a zbavují je důchodů, kterých by si jinak dovedli vydobýti.

Je tedy zcela správný názor, že nikoli milosrdenství nebo dobrodiní, nýbrž sociální spravedlnosti je nutně potřebí všem, kteří jakkoli dnešní sociální organisací a jejím prováděním i jejími důsledky trpí a strádají beze své viny neb kteří i když se nějak provinili, nemohou si ze svých vlastních sil pomoci, ačkoli by k užitečné působnosti byli jinak schopni i ochotni, ačkoli by pro společenské bylo dobře, kdyby je v těchto osamostatňovacích snahách podporovala.

Lidumilnost ovšem je na místě tam, kde jednotlivci potřební opravdu svými vlastními silami si pomoci nemohou a jiná společenská péče nemůže pro ně postačiti. Tak jistě humanitní snahy o tělesné a duševně nevyvinuté nebo choré nebo jinak zatížené nemají těch vad, které se mohou namítati proti almužně a jiné soukromé péči

o chudé a nuzné. Zajisté se také nemohou odmítati lidumilné činy zušlechťování kulturního a mravního pro široké vrstvy společenské, které jich potřebují. Na místě je i dobročinnost ve svazcích příbuzenských a v jiných soukromých nebo intimních vztazích individuální povahy. Jenom se *nesmí lidumilnost* a dobročinnost *povyšovati na sociální princip*, který by mohl odstraniti nebo nahraditi starostlivost a péči veřejnou. Touto péčí jsou lidské společnosti povinny vůči svým trpícím členům, trpícím právě, protože společnosti lidské svou skladbou a svým zřízením daly podnět k jejich obtížné sociální situaci nebo ji přímo snad samy způsobily.

Je tedy nutná *sociální péče veřejná* o všechny členy v určitém uzavřeném lidském celku nebo v určité skupině, v určité říši, nebo v jistém státě, nebo v různých okresích, kteří jakkoli trudně a nepostačitelně nuceni jsou žiti nebo vůbec nemají prostředků na udržení svého živobytí. Kromě toho je taková péče také potřebna vůči jistým hromadným poruchám a zlům, které soukromým úsilím buď vůbec nebo nikoli postačitelně nemohou býti staveny ani náležitě obmezeny. Požadavek a povinnost *veřejné sociální péče* odůvodněné vzniká, jakmile jistý společenský svaz může mít nebo již má dosti prostředků na pořádné ukojování všech nezbytných životních potřeb pro veškeré své obyvatelstvo. V moderních kulturních společenstvích za pokojných dob takový dostatek prostředků je nejen zcela dobře možný, nýbrž po většině už i nastal. Není námítky z dřívějších věků, že kulturní pokrok společensky vyznamenaných tříd se musí za každou cenu vykupovati třebas i strádáním tříd nižších, protože strádání toho není naprosto již potřebí ani k vyniknutí nebo k prospěchu privilegovaných.

V barbarských dobách starších, kdy jednotlivé chudé kmeny mnohdy jen těžce hájily svého živobytí, nebylo tedy nijak divno, že tam starce, neduživce i vůbec lidi neschopné žití se vlastními silami prostě za milosrdenství utracovali, jelikož by je jinak byli musili nechati zchřádnouti hladem a jinými slotami. To bylo do nedávna zvykem — (nebo je tomu snad dosud tak) — u Samojedů, Ostjáků a jiných kočovných kmenů v polárních nehostinných končinách. Z těchže příčin byl všeobecným také zvyk u civilisovaných Číňanů pohazovati nebo jinak utráceti děti k životu málo schopné nebo dobře nevyvinuté. Pro naše kulturní společnosti tyto nelitostné mravy byly by jistě nepochopitelným barbarstvím a naprosto neomluvitelnou zbytečnou krutostí. Ale nepřiči se dosud dosti silně našemu svědomí, že *zbytečně* chřádnou mnohé životy hůře, nežli kdyby byly najednou bezohledně a krutě přetrženy.* Hromadná a k tomu velmi často nikoli nevyhnutelná bída naprosto nezmizela z moderních kulturních společností.

Veřejnou sociální péčí nerozumí se však po většině přímá působnost veřejných svazků, aby se snad lidem s nedostatečnými důchody nějakým způsobem z veřejných prostředků doplňovalo to, čeho se jim nedostává. To byl by jen jiný druh dobročinnosti asi takový, jaký byl obvyklý v různých církvích vůči vlastním příslušníkům, který ovšem nepostačoval a kterého se používalo neb i zneužívalo k rozšíření a utvrzení církevních mocností. — Často stačí se strany veřejné

moci jen působiti k tomu, aby podmínky pracovní smlouvy a ostatní důležité základy hmotné (i duševní) práce lidské byly úplně spravedlivě mezi zaměstnavateli a zaměstnanými ujednány i provedeny. Jenom tam, kde dosavadní podnikatelská i veřejná organisace selhává nebo by na to nestačila, bude nutno i přímou veřejnou pomocí strádajícím přispěti; po případě bylo by nutno soukromé podnikání doplniti nebo nahraditi veřejnou činností.

Všeobecně nutno žádati, aby si sama soukromá podnikatelská organisace odstranila nejhorší zla, která ji provázejí, nebo která by v ní mohla se rozšířiti. Je nesporně spravedливо, aby všechna nebezpečí podnikatelského provozování byla co možná odstraněna nebo omezena, a kde se jim vyhnouti nelze, aby následky jejich nesl podnik a nikoli aby postihovaly zaměstnané. Proto musí býti velmi přísně od veřejné moci vymáháno, aby každý podnik dbal naprosté bezpečnosti života, aby zdraví lidí v něm zaměstnaných netrpělo, aby nepoškozoval nebo nepřepínal ani fysické ani mravní síly svých zřízenců. Pokud jisté nebezpečí nebo úhony při provozu zameziti není v lidské moci, aby aspoň škodlivé následky a újmy z toho nepadly na zaměstnané lidi v podniku, nýbrž na podnik po případě na celou podnikatelskou skupinu, někdy i s doplňovacími příspěvky veřejnými. Jenom kde by zlá vůle nebo trestuhodné opomenutí pohromu nebo škodu zavinilo, odnesl by si následky provinily sám, ale i tam by veřejná moc aspoň nejnutnější výpomoc byla povinna poskytnouti. [Vždyť ani zločinci se nemohou nechati a nenechávají bez nutných existenčních prostředků!]

V souhlasu s těmito názory je všude pro podniky předepsáno zařízení provozoven takové, aby v nich čelilo se nebezpečí úrazu, aby byly zdravé i neškodily mravnosti, aby zvláštní vady provozovací techniky nebo škodlivosti upotřebeného materiálu byly pečlivě odstraněny nebo paralysovány. Pokud jistý provoz je zvláště nebezpečný také pro lidi v něm nesúčastněné, stanoví se ručení podniků za škody v takovém rozsahu, že jen prokázaná vyšší moc — (*vis major* t. j. příhoda lidskými silami neodvratitelná) — nebo provinění poškozeného by mohlo zprostiti od úplného dostiučinění.*) Některá nákladná zařízení k tomu cíli nebo důležitá omezení provozu podmiňující značné zvýšení provozovacích nákladů *bylo přímo nutno naříditi podle mezinárodních ujednání* (na př. vyloučení jedovatých sloučenin olovnatých nebo fosforových z fabrikace atd.) Takových mezinárodních dohod je stále více potřebí a potřeba mezinárodního zákonodárství o pracovních poměrech námezdních byla již všeobecně uznána. V mírových jednáních po světové válce počato *se světovým* zákonodárstvím o pracovní smlouvě.

Proti vykořisťování pracovních energií veřejná moc jala se upravovati pracovní dobu, napřed pro síly nedostatečné na př. zákazem noční práce nedospělých a žen, vyloučením dětí ze živnostenského zaměstnání vůbec, stanovením povinného všeobecného odborného vzdělání a výcviku pro dorost zaměstnaných. Z těchž důvodů — ovšem původně také z pohnutek nábožensko-církevních — byl nařizován ne-

*) Podobné ručení je uloženo železnicím a jiným dopravním podnikům.

dělní a sváteční klid a konečně se přikročilo ke stanovení maximální (nejvyšší) pracovní doby, která z původních 11—12 hodin denně byla u nás podle požadavků zaměstnaných snížena na 8 hodin denně (či 48 hodin týdně při nedělním klidu; vedle toho i v sobotu odpoledne bývá někde pracovní klid, takže týdenní pracovní doba klesá místy nebo v jednotlivých podnicích na 44 hodiny i pod ně).*)

Proti snižování pracovní doby i proti zákonnému omezení jejímu na určitou nepřekročitelnou mez namítalo se, že pak lidská práce by nepostačila na řádné ukojování všech potřeb lidských. Ale již navzájem dosti často vyslovované obavy z nadvýroby a z nezaměstnanosti svědčily o lichosti a malé váze těchto námitek. Kromě toho snížení pracovní doby naprosto snad neznamená zcela úměrné zmenšení pracovních výsledků. Kratší doba pracovní svědčí intenzivnějšímu napjetí a využití pracovní energie lidské a podporuje pozorlivější a dbalejší provoz. Zvláště však zkrácení pracovního času a tím způsobené zdražení práce pudí podniky k technickým pokrokům a k lepšímu využití práce i ke zdokonalení strojů, po případě k všestrannému zavádění strojů místo práce ruční.

Také zkušenost všechny podobné námítky vyvrátila. Při dobrovolném snížení pracovní doby ve strojárnách a železárnách českých — [Fürstenbergových ke sklonku minulého století; doklady pro to podal *H. Herkner*: „*Die Arbeiterfrage*“] — z 12 hodin na 8 hodin byla zavedena trojí střída dělníků místo dvojí a výsledky po nějakém čase byly velmi překvapující: že týmž počtem dělnictva za nedlouho se vyrobilo nejen stejné množství, nýbrž i více než dříve, že čistý zisk podniku stoupl, že každý dělník více vydělal a že konečně ani výrobky se nezdražily, nýbrž naopak zlevněly. Toho kolikerého divu docílilo se jednak zavedením nových dokonalejších strojů a pracovních metod, jednak pozorlivější a intenzivnější prací dělnictva, které proto mohlo lépe v každém směru pracovat, že nebylo zaměstnáním příliš přetěžováno ani vyčerpáváno. Nebyla tedy 12hodinná práce dřívější zbytečným a krutým týráním dělnictva, z kterého nikdo vlastně neměl prospěchu, ale všichni naopak jím trpěli a měli z něho škodu? — Ovšem poměry nejsou všude stejné, v některých odvětvích nelze intenzitu lidské práce tolik stupňovati při zkrácení pracovní doby, ani není lze všude hned zavést novou dokonalejší techniku, ale po většině lze již nyní přehlédnouti, že osmihodinová práce denní (čili 48-hodinová týdenní) stačí, není-li snad spíše dlouhá.

Zajisté by se mohly dělati rozdíly také podle intenzity práce i podle různých dob zaměstnání. Tak zvláště v zemědělství jsou mnohé

*) Pracovní doba 11hodinná byla — arci s mnohými výjimkami a odehlykami — v Rakousku a ve Švýcarsku. Pro dolování byla již před válkou 8hodinná pracovní doba ve Velké Británii a později 9hodinná v Rakousku. Požadavek 8hodinové práce dělnictvo vyslovalo jakožto mezinárodní už v posledním desetiletí minulého věku. S dobrými zkušenostmi i výsledky provedena byla 8hodinná pracovní doba ve Státním spolku australském (Commonwealth of Australia) a na Nov. Zeelandě. Po světové válce mezinárodní požadavek tento stále mocněji se ozýval a mezi prvními státy (před Francií, Německem a j.) bylo Československo, které již r. 1918 přijalo zákon o všeobecné osmihodinové práci. Obavy z následků budou tím méně oprávněny, čím všestranněji a rychleji se osmihodinová práce také v jiných zemích rozšíří.

práce jen lehčího rázu a dějí se na volném vzduchu, kde nevádí delší zaměstnání, nebo jsou tam nutné delší doby pracovní při nahromadění práce v určitém ročním čase (v saisoně, v kampani atd.), při známém nedostatku pracovních sil a při nebezpečí v průtahu (o žních atd.). Rozumí se, že takové nutné a neodkladné delší zaměstnání jest nutno i lépe (a sice značně lépe!) odměňovati. [O žních a v jiných dobách nejnaléhavější práce byly již dříve mzdy nepoměrně vyšší.]

[Při maximální pracovní době, jak ji zejména zaváděly kolektivní mezdní smlouvy (tarifní), stanovila se zároveň i minimální mzda za minimální pracovní výkon. To mělo v zápětí, že jen průměrní zdraví a silní dělníci mohli býti zaměstnáni. Ti, kteří nedovedli ani minimálního výkonu dodati, jsou takovým způsobem ze zaměstnání vyloučeni. Tím arci by starost o tyto méně způsobilé pracovníky připadla na vrub celé společnosti, či na její zástupce, na veřejná hospodárství. Zatěžovalo by to arci příliš veřejnou sociální péči zbytečně, kdyby pro ony podprůměrné pracovníky nenašlo se přiměřeného jiného zaměstnání, kterým by značnou část svého nutného živobytí mohli uhraditi.]

K provádění celého tohoto ochranného zákonodárství dělnického bylo nutno zříditi různé orgány veřejné. O to pečují jednak zástupci dělnictva samého jako *dělnické komory* v různých zemích nebo *závodní a revírní řády* (u nás nyní zaváděné), jednak státní úřady — zvláště *živnostenská inspektoři* — konečně i různé *pracovní a provozovací řády* vydávané pro celé skupiny podniků i pro jednotlivé provozovny. Živnostenská inspektoři kromě povinného dozoru, aby ochranné zákony byly zachovávané, také mívají funkci prostředkovatelů mezi zaměstnanými a zaměstnavateli i aby pomáhali veřejným jiným organisacím pro zájmy zřízenců ustaveným na př. úrazovým pojistovnam. Své zkušenosti a různá v úřední činnosti pozorovaná fakta a data jsou povinni vyložiti v řádných úředních výkazech. (Zprávy živnostenských inspektorů, kteří podávají tyto doklady nadřízenému úřadu, ministerstvu sociální péče.) Značným nedostatkem pro tyto úřady bylo, že jim nepříslušela výkonná moc (exekutiva), nýbrž že ji prováděti mohli pouze prostřednictvím úřadů politických.

Pokud se týče výšky pracovních důchodů, nutno i při úplné volnosti soukromého podnikání nepochybně trvati na tom, aby důchody ty postacily k udržení přiměřeného způsobu živobytí (standard of life) nejen po dobu plného zaměstnání při neztenčeném výkonu, nýbrž i pro dobu nutnou k odborné přípravě pro toto zaměstnání i konečně pro čas, kdy síly k plnému zaměstnání nepostačují, na př. za nemoci, po úrazech, při neschopnosti k práci (invaliditě) nebo ve stáří nebo konečně, kdy se bez viny zaměstnavcovy pozbude zaměstnání i nelze najiti jiného. To všecko také dle těch názorů, které lidskou práci pokládaly za pouhou věc hodnotnou podobnou tržnímu zboží, bylo teprve náležitým pracovním důchodem, bylo patřičnou mzdou. Neboť jenom zabezpečením všech těchto požitků byly by uhrazeny plné náklady lidské práce, jenom tak bylo možno zajistiti její kontinuitu a náležité její doplňování. Ovšem každé přeplnění pracovního trhu ohrožovalo tyto náležité důchody, jakož i každá jakákoli jiná porucha podnikatelského těžení soukromého porušovala zároveň bezpečnost pracujících.

Ale skutečné dosavadní pracovní důchody, i když byly nejpriznivější, nemohly velmi často individuálně postačiti pro všechny vytčené příhody. Mladý dělník (nebo jiný zřízenec) úplně zdravý utrpěl po krátkém čase těžký úraz, že byl buď úplně nebo z valné části k výdělku neschopen. Nebo nemoc zastihla zaměstnaného, dříve než si mohl nastřádati potřebných záloh, nebo nezaměstnanost překvapila tak, že jí nebylo možno čeliti nijakým vlastním dřívějším zabezpečením hmotným. Ve všech těchto případech individuální prozřetelnost jakkoli pečlivá selhává; ale ani když byla dostatečná příprava pro budoucí zaopatření možna (a pracovní důchod také na to byl dosti velký), nebývá při jednotlivcích dosti morální síly, aby se vždy dostatečně sami pro budoucnost zabezpečili. Taková lidská slabost i neprozřetelnost je velmi přirozená, ve všech povoláních jest všeobecně rozšířena a nelze jí nijak pro nejčtenější jednotlivce vyloučiti než nátlakem a působením veřejným a veřejnou prozřetelností.

Z těchto všech důvodů je patrné, že nelze péči o řádné zajištění pracovních důchodů a o zamezení hromadné sociální bídy ponechati individuálnímu rozhodování účastněných členů v nezáměrných třídách společenských. Tím spíše to není možné, že pravidelné pracovní důchody velmi zřídka postačují na řádné zaopatření pro všechny vytčené účely a že právě teprve celkovým společenským tlakem se pomáhá, aby potřebné k tomu výšky dostihly. Proto bylo nutno veřejnou sociální péči se postarati, aby náležité doplnění i zabezpečení pracovních důchodů nepadlo na bedra veškerého sociálního celku, k němuž zaměstnaní přísluší, nýbrž aby nuceně se o to postarala jednotlivá podnikatelská odvětví sama jakožto o pravidelné své správné provozní náklady. Soukromý podnik je sám povinen o své příslušníky náležitě pečovati.

Toho však docíliti lze pouze *závazným* (nuceným) *sociálním pojištěním* zaměstnaných, ke kterému přispívají jak zaměstnaní dělníci (a zřízenci) tak i zaměstnavatelé a po případě i veřejná hospodářství, pokud zvláštní sociální příčiny jsou na překážku plnému zabezpečení. Nucené sociální pojištění může býti zavedeno pro všechny nehody nebo příhody, jimiž pravidelný pracovní důchod jednotlivcův pomíjí nebo bývá ztenčen, nebo na které nestačí. Lze tedy rozeznávati 1. pojištění nemocenské, 2. pojištění úrazové, 3. pojištění na dobu neschopnosti k výdělku (invalidní), 4. pojištění starobní, 5. pojištění pro pozůstalé členy rodiny, kteří se nemohou vlastní silou vydržovati (vdovské, sirotčí, pozůstalých nuzných ascendentů), 6. pojištění pro dobu nezaviněné nezaměstnanosti.

Všechny tyto druhy sociálního pojišťování dělnického a zřízenického mohly by teprve zajistiti postačitelny pracovní důchod (mzdu, služné, honorář atd.) také podle toho ponětí a nazírání, že práce lidská jest pouhým tržním zbožím, neboť důchod pracovní je i podle tohoto (sociálně vadného) nazírání jen tehdy přiměřený, když kryje veškery náklady na udržování a reprodukci lidské práce a lidského živobyčí. Tedy z důchodu pracovního nutno krýti jak náklady vychovácí a odborného výcviku, tak dočasnou prázdň za nemocí, tak i zhoubné následky úrazů, i v době po vyčerpání sil a schopností jakož i ve stáří, i konečně když přes všechnu dobrou vůli a při vši ochotě pracovní nenajde se vhodného zaměstnání.

V jednotlivých zemích byly již různé druhy tohoto *dělnického* sociálního pojišťování (veřejného) zavedeny; všechny dosud nikde. Zvláště obtížné jest pojištění pro dobu nezaviněné prázdny, protože jest možno tohoto pojištění všelijak zneužiti k lenosti a svévolnému přerušování nepřijemného nebo nevíтанého zaměstnání. Mnohem hůře se může však zneužívatí veřejných podpor, které se platí ze státních pokladen nezaměstnaným, pro které není pak přiměřeného upotřebení při státních pracích nebo ve státních podnicích. [Smutných zkušeností nabylo se všude při vyplácení těchto podpor po ukončení světové války. V Československu i v jiných státech, kde bylo nutno nezaměstnané na státní náklad vydržovati, mnozí schopní k práci úmyslně opouštěli sobě nevítané zaměstnání a brali raději státní podporu pro nezaměstnané.]

V *Rakousku* bylo pro dělnictvo průmyslové (ale nikoli pro dělnictvo zemědělské) všeobecně závazným *pojištění nemocenské* různými *nemocenskými pokladnami*. Vedle toho bylo povinné *pojištění úrazové* ve všech podnicích pracujících s motorickými stroji, nebo kde bylo jakékoli jiné nebezpečí úrazů; pojištění to bylo soustředěno jednak v *územních úrazových pojišťovnách* (na rakouském území českoslov. republiky byly úrazové pojišťovny dvě, v Praze pro Čechy a v Brně pro Moravu a Slezsko), jednak v odborných ústavech (na př. pro dopravu, atd.). Pro zřízence v soukromých službách bylo zavedeno *penzijní pojištění* (na důchody při neschopnosti nebo pro stáří). Kromě toho bylo pojištění pro *hornictvo v bratrských pokladnách* sice skoro pro všecky druhy důchodů, ale pojištění to bylo velmi nedostatečné.

Před světovou válkou byla bývalé rakouské říšské radě vládou podána předloha o velmi rozsáhlém sociálním pojišťování nejen pro dělnictvo a zřízence, nýbrž i pro nezáměrná povolání samostatná (pro živnostníky, maloročníky, pro některá liberální povolání a j.), ale válka zákonně projednání i provedení předlohy úplně zmařila. Československá republika rakouské sociální pojišťování prozatím převzala, arci provádějí se důkladné změny a náležitě bude potřebí je doplniti.

Nejrozsáhlejší sociální pojištění před válkou bylo v *Německu* a ve *Švýcarsku*. V Německu vedle nemocenského a úrazového pojištění bylo ještě *pojištění invalidní* (zároveň doplňované starobním). O rozsahu těchto druhů pojišťování německého svědčí čísla pojištěných v r. 1913 (v posledním roce mírovém před světovou válkou). V nemocenském pojištění bylo činnó 22.577 pokladen nemocenských s 14¹/₂ mil. pojištěnými, v úrazovém bylo 25·8 mil. pojištěných a v invalidním 16¹/₃ mil. pojištěných.

V ostatních zemích povinné pojišťování nebylo do té míry rozšířeno jako v Německu kromě *Australského Státního spolku*, kde bylo zaopatření dělnictva v podnicích téměř dokonalé buď povinným sociálním pojištěním nebo přispěním státu a jiných veřejných hospodářství. Stát zejména ve stáří zabezpečuje tam jistý nejmenší důchod nebo doplácí k důchodům jistou část, aby poskytnuto bylo aspoň jisté nejmenší hmotné zaopatření lidem, kteří se dožili určitého věku. Tyto *starobní důchody* dodává i *Velká Británie s Irskem* ze svých státních důchodů (z evropských zemí kromě toho ještě *Dánsko*) všem, kteří se dožili určitého věku a nejsou jinak hmotně zabezpečeni.

Sociální pojištění dělnické a zřízenecké vydrží se vedle příspěvků podnikatelských (a po případě veřejných na př. při pojištění starobním, invalidním a při pojišťování nezaměstnaných) také příspěvky zaměstnaných, aby na něm sami měli náležitý zájem. Pravidelně se ovšem příspěvky zaměstnaných přesouvají na podnikatele a podnikatelé také ručí za celé pojistné, i když mají právo sraziti si ze mzdy nebo ze služného příspěvek, který jsou povinni sami zaměstnaní zapravovati. [V Rakousku podnikatelé (zaměstnavatelé) musili platit nejméně třetinu příspěvků nemocenských, zaměstnaní nesměli pak platit nikdy více než dvě třetiny. Z příspěvků na úrazové pojištění připadalo na podnikatele $\frac{9}{10}$ ($90\frac{0}{10}$) a konečně vůbec celé pojistné.]

Jak už na to bylo poukázáno, neohrožuje soustava soukromého podnikání pouze nesamostatné dělníky a zřízence, nýbrž i menší podnikatele samy a to ve všech odvětvích podnikání. Proto rakouské návrhy sociálního pojišťování rozšiřovaly zabezpečení důchodů (invalidních a starobních) také na samostatné menší podnikatele (živnostníky, rolníky a j.) i na jiná povolání s malými nezajištěnými důchody. Ovšem takové pojištění je velmi nákladné a v mnohém směru by se doporučovalo raději veřejné chudinské zaopatření, zvláště pro nepatrnější důchody, kde vymáhání a zjišťování příspěvků pojistných naráží na veliké technické i správní nesnáze při nedostatečných nebo nejistých důchodech pojištěnců.

Chudinská péče veřejná, která dříve byla hrozným břemenem zvláště obecních financí a při tom děsivým postrachem pro samu chudinu, která se jí musila dovolávat, velmi by se uskrovnila, kdyby dokonalé a úplné sociální pojištění bylo všobecně provedeno. Jak chudinství je opravdu značným i rozšířeným sociálním zlem, pro to je výmluvným dokladem dokázaná ta skutečnost, že také v bohatých západoevropských zemích ve Francii a ve Velké Británii před světovou válkou byly 3—4% obyvatelstva odkázány na chudinskou podporu. Ovšem úplně správně upravené sociální pojištění by větší část chudinské péče veřejnosti odňalo a zároveň by ještě nepoměrně zlepšilo nynější trapné poměry chudinského zaopatřování.

Chudinství bylo nannoze odkazováno soukromé dobročinnosti, částečně pečovaly o ně církve — zejména ve svých různých ústavech církev katolická (v klášteřích, na farách sbírkami pro chudé, v různých asylech atd.). Že chudinskou podporou se církve hleděly upevňovati mezi svými věřícími příslušníky, bylo jistě lidsky přirozené, ale že tím podpory poskytované byly jednostranné, všelijak podmíněné a často dosti ponižující, jest četnými doklady prokázáno. Ovšem že ani světské chudinství uložené obcím nebývá o mnoho lepším. Zvláště v obcích menších a málo zámožných tomu ani jinak býti nemůže. Správnější bylo by břemeno chudinství jinak přiměřeněji rozvrhnouti, nežli podle náhodného příslušenství obecního. Jelikož statistikou chudinskou bylo prokázáno, že opravdivě zaviněná chudoba je téměř výjimkou, sluší jistě trpkého losu lidí na chudinskou podporu odkázaných želeť, a bylo by ve veřejném zájmu o zaopatření chudiny lépe pečovati, nežli pouze ji přikazovati na obtíž i nejmenším a nejnuznějším obcím nebo nahodilé dobročinnosti soukromé. [Ve Velké Británii valnou část chudinství převzal stát zabezpečením starobních rent.]

Dobročinnost více je na místě, kde třeba pečovatí o lidi přirozeně neschopné se udržeti, jako jsou stížení těžkými tělesnými vadami (slepí, hluchoněmí, trvale neduživí a j.) nebo duševně neschopní (šilení, choromyslní, blbí atd.) nebo jinak nedostateční. Je dosti soukromých spolků a ústavů, které se takových nedostatečných ujaly. Ale ani pro ty nelze se omeziti na tuto soukromou pomoc a v nové době všude vznikly *veřejné ústavy*, ve kterých bývají oni nešťastníci udržováni a ošetřováni lékařsky, aby po případě mohli se státi schopnými k samostatnému udržování aspoň z části (pokud jejich choroby nebo vady jsou vyléčitelné). Ústavy ty pravidelně bývají udržovány od veřejných svazků menšího rozsahu (od zemí, žup, okresů a obcí — nebo v cizích zemích od departementů, hrabství, zemstev atd.). K nim druží se péče o nezáměrné choré nebo jinakými neduhy postižené ve veřejných nemocnicích, chorobincích, sanatoriích, útulcích zdravotních, klimatických stanicích atd. —

Velmi důležitou je také péče o mládež a dorost lidský vůbec. Jest mnoho rodin, ve kterých buď pro nuznost nebo z nedbalosti, nebo i ze zlé vůle nebývá věnována náležitá péče vychování dětskému ani dorůstající mládeži. Tím bývá lidská společnost nebezpečně až i ve svých základech ohrožována. Moderní státy důležitost dětského vychování uznaly prohlášením povinné školní návštěvy za nedospělého věku (od 6 do 14 let u nás — v jiných zemích všude nesahá ta povinnost až k dovršenému 14. roku, nýbrž někde jen do 12. roku). To však nepostačovalo, nebylo-li vedle školního učení náležitého vychování v rodině. Zvláště ve velkých městech, ale i na venkově je mnoho dětí, o něž rodiče buď se starati nemohli při vlastním trudném shonu za živobytím, nebo kteří jejich vychování z jakýchkoli příčin a nedostatků zanedbali. Pro takovou nešťastnou útlou (i nejtělejší) mládež vedle soukromé dobročinnosti — která se ovšem nesmí podceňovati — jest nutná i rozsáhlá veřejná péče o mládež, z níž dorůstá dospělé občanstvo.

Z těchže důvodů byla nedospělá mládež (do 14. roku) vyloučena vůbec z výdělečných prací. Výjimky jsou přípustny pro lehčí práce zemědělské, pokud se konají ve volné přírodě a nejsou na úkor povinnému školnímu vzdělání a ostatnímu řádnému vychovávání. Ale ani po ukončené povinné návštěvě školní nelze plně i nejnamáhavější výdělečné zaměstnání pro dorost (až téměř ke zletilosti) schvalovati. Zvláště je pečovati o *náležitou odbornou školní přípravu pro budoucí život* (v pokračovacích školách, jichž učebný čas jest nezbytno započítati do nejvyšší přípustné doby pracovní).

Tolikéž je nutna náležitá veřejná péče o *mládež tělesně a mravně zanedbanou nebo zpustlou*. Dosavadní různé útulny, polepšovny a vychovatelny tomu úkolu ne vždy dobře hověly; — nedoporučuje se totiž přílišné hromadění těchto nešťastných bytostí, v nichž nutně zmechanisovaná a přísná kázeň nedá snadno vzniknouti lepším citům a touhám. Působení více individuální je na místě proti uniformnímu tvrdšímu zacházení kolektivnímu, kde hrozí ještě značné nebezpečí svodu od druhů špatně zvedených neb i nebezpečí tělesné úhony, jsou-li mezi chovanci rozšířeny jakékoli sdílné nemoci.

Pořádné vychování dorostu je nutné také pro zdravou populační politiku, aby vyrůstalo pokolení schopné a dostatečně otužilé a vyzbrojené k boji životnímu, jakého je potřebí v moderních zápasech soutěžících podniků; vychování pečlivé, které musí býti úkolem nynějších společenských svazků. V tom směru dlužno zvláště vítati hnutí *eugenické*, které si vytkló za cíl vypěstiti člověka co možná tělesně i duševně zdatného náležitým životním zdokonalováním. Zdali je při tom radno zasahovati *veřejným* dozorem i do všech intimností nastávající rodinné domácnosti, je jistě otázkou velikého sociálního významu a dosahu a proto dosti choulostivou za nynějších názorů, aby rodina nebyla rozrušena přílišným vměšováním a rozhodováním veřejným. [To na př. padá na váhu i jest potřebí opatrnosti při návrzích o nuceně lékařské prohlídce, aby nebyly uzavírány sňatky mezi lidmi tělesně vadnými nebo takovými, pro jejichž potomstvo by se bylo báti neblahých následků dědičnosti.]

Sociální péče jest ovšem nutná i z jiných populačních příčin na př. pro řádnou úpravu vystěhovalectví a přistěhovalectví ve státech, v kterých příliv nebo odliv obyvatelstva je dosti intenzivní. *Přílišné vystěhovalectví* jest samo sebou *sociální chorobou*, již nutno věnovati nejintenzivnější veřejnou pozornost. Pokud z přirozených nebo ze sociálních příčin nelze vystěhovalectví vůbec zameziti nebo účinně staviti, dlužno aspoň je regulovati, aby nebylo pohromou nebo hospodářskou zkázou pro ty, kteří k němu byli přinuceni vzíti útočiště, aby z něho nekořistili všelijak bezohlední svůdci a prostředkovatelé.

Z pohybu obyvatelstva mezi venkovem a městy zvláště vyrůstají nesnáze ubytování pro nakupené lidstvo ve střediscích průmyslových, obchodních nebo v sídlech veřejné správy. Občas nebo trvale z toho vznikající *tíseň bylová* vyžaduje neújíslovnější veřejné (i soukromé) péče, o které již bylo mluveno v dílu I. (str. 211 až 214). [Zvláště poruchy válečné způsobily těžké nesnáze ubytovací v městech, kterým se hledí po válce čeliti až do rozvoje náležitého ruchu stavebního veřejným zasahováním; zasahování to silně omezilo jak dosavadní vlastnická práva majitelů domů, tak i dotklo se rodinných soukromých poměrů zabíráním nadbytečných místností v rodinných bytech. — Viz k tomu ubytovací zákon přijatý podle nové osnovy koncem října roku 1919 Národním shromážděním českoslov. republiky.]

Z jiných důsledků stěhování nebo nedostatečného zaměstnání jsou zmínky hodny též *žebrota a tuláctví*, které se zvláště v dobách hospodářské tísně nebo hospodářského váznutí silně rozšiřují a stávají se hroznou metlou krajin jimi postižených. Represivní prostředky proti tomu selhávají, vězí-li příčiny hromadného tuláctví a žebroty ve skutečné sociální bídě, jak to dosvědčují dějiny anglického tuláctví z konce osmnáctého a z počátku devatenáctého století, kdy nejpřísnější tresty (až odsouzení k smrti!) nedovedly nijak mu učiniti přítrž. Je nutno raději odstraňovati kořen toho zla, nezaměstnanost nebo nechuť k práci. Částečným prostředkem proti tomu byly *okresní stravovací stanice* (po českém i moravském venkově), které zároveň byly zařízeny na stanice pro sprostředkování práce. [Viz bývalé zemské zákonodárství české i moravské.]

Ve velkých městech kromě jiných neplechů zvláště neblaze působí veřejná i tajná *prostituce*, která vedle mravní zkázy šíří především také nakažlivé pohlavní nemoci, z nichž těžké společenské pohromy působí mezi ostatními nejvíce příjice (syfilis). Také prostituci marně bylo by čeliti pouze potlačováním a přísnými represivními prostředky; kořen zla tkvěl tu v těžkém sociálním útlaku ženského pohlaví, kdykoli bylo nuceno dobývat si živobytí pouze výdělečnou prací, která byla nad míru nuzně a zhola nepostačitelně placena. Jedině společenská a především hospodářská emancipace ženského pohlaví, jeho úplná rovnoprávnost s pohlavím mužským může přivésti pronikavou i dokonalou nápravu, ovšem nikoli najednou a náhle, nýbrž až po proniknutí pravého mravního názoru, aby se ve vzájemných stycích obou pohlaví neviděl jen zdroj rozčilujících požitků — (zvláště aby mužské pokolení zdrcující většinou tak nenazíralo) —, nýbrž aby se nabylo přesvědčení, že nejučelnějším spojením obou pohlaví je soužití v rodině pečující o zdar a zdokonalení potomstva lidského. Budou-li pak ženy svými důchody podobně zabezpečeny jako muži, vzeprou se zajisté samy nejrážněji a nejučinněji takovému zneuctění, aby nebylo možno je považovati za pouhý předmět velmi pochybných požitků, jako se to stává v prostituci.

Proti proviněním a zločinům veřejný boj nesmí se omezovati nebo jen hlavně býti namířen k stihání trestnímu. Sluší zrovna jako při chorobách tělesných zločinům společensky zabráňovati, aby nemohly snadno vznikati a se rozšiřovati. Toho lze docíliti náležitým vzděláváním a všestranným mravním vychováním, jakož i účinným odstraňováním sociální bíd, z které skoro všechny zločiny a provinění prýští. I když kdo se zločinu nějakého dopustil, nesmí se proto ještě považovati za ztraceného člena lidské společnosti a stojí opravdu za pokus, aby pro ni opět byl získán. Tomu nejen musí hověti trestní zákoník [na př. se tak stává podmíněčným odsouzením a trestáním], nýbrž i veřejnou péčí musí býti všemožně usilováno, aby provinilci, ano i zločinci se mohli polepsiti a státi se opět řádnými a počestnými občany.

*

Dosavadní veřejná péče sociální, nutná vůči nynější podnikatelské soustavě, nemohla než se přizpůsobovati nynějšímu společenskému zřízení spočívajícímu na soukromém vlastnictví, na právu rodinném s dědičkou soukromou poslušností, na volných úmluvách majetkových a na volnosti pracovní smlouvy, z kterýchžto všech základů vyrostla soukromá podnikatelská organizace světová. Hleděla napravovati vady i nedostatky této organizace pouze společenským (veřejným) opravným zasahováním a doplňováním. Kde veřejná hospodářství sama převzala podnikatelskou funkci vedle soukromníků nebo kde soukromé podnikání vystříдалa, dělo se to přece jen na týchž hlavních základech, na kterých stojí dosavadní podnikatelské zařízení.

Proti této podnikatelské soukromé soustavě ovšem byl veden boj od zaměstnaných, kteří se musili skoro úplně podřízovati vedení zaměstnavatelů. Boj ten mířil k tomu, aby místo soukromého podnikání nastoupilo společenské ukojování potřeb nikoli na základě sou-

kromého vlastnictví a podle volných úmluv, nýbrž převedením všech nebo aspoň většiny těžebních prostředků (kapitálu) ve vlastnictví společenské (různých společenských skupin), z kterého by pak i všechny důchody i jiné prostředky trvalé pro dotyčnou společnost byly určeny a dle určité pevné společenské ústavy byly přisuzovány. Společnost totiž sama by z těch prostředků každému přidělovala nějakým způsobem jeho účast ve společenské součinnosti i jeho hmotný podíl postačitelny na ukojení životních potřeb. Někjaký určitý pevný plán takového společenského ukojování hmotných potřeb dosud nikde jasně a úplně nebyl podán. Zaměstnaní v boji proti soukromým podnikatelům se dosud omezovali na všestranné odborové organizování, kterým si hleděli výmoci lepší pracovní podmínky i vydatnější pracovní důchody, jednak byli těsně politicky semknuti proti celému vládnoucímu systému i proti vedoucím třídám v organizace třídně-politické a účastnili se horlivě politických zápasů. (Různé sociálně-demokratické strany.)

Pokud státní i jiná veřejná moc byla pod vlivem podnikatelské organizace, stačily zápasícímu proletariátu jeho odborová sdružení i jeho politické organizace s tuhou kázní skoro po způsobech vojenských nebo po vzoru autority církevní zařízenou. Davy utlačovaných tříd vyloučené z rozhodování o veřejné moci, která jen nerada a ze strachu jim povolovala, mohly pouze svým pevně semknutým a uspořádaným postupem získavati vlivu na lepší úpravu svých hmotných poměrů se strany veřejné správy. Třídní organizace mohly proniknouti hlavně svou početní vahou, kde ohromné zástupy poslouchaly bezpodmínečně svého vedení a šly na povel do jednoho v zápas. Nejednalo se do té doby o vybudování přesné nové soustavy, nýbrž jen o zamezení nebo zmírnění nejnápadnějších křivd starého řádu. Pro takový boj byla tuhá kázeň (na způsob vojenské nebo církevní) velmi dobrým a vhodným prostředkem. Také se nemuselo prokazovati, zdali nový sociální pořádek bude způsobit lidstvo lépe hmotně zapatřiti, když se jednalo prozatím toliko o odstranění zjevně nevhodných i potlačené většině těžce křivdicích zlořádů staré soustavy. V tom směru kolektivní postup davů měl značné výhody proti různým přehmatům a nesrovnalostem individualistické úpravy národohospodářské, jak byla ztělesněna v soukromé podnikatelské soustavě, i jak často nevhodně ji veřejné moci všemožně podporovaly a doplňovaly. Různé křivdy panujícího řádu byly dostatečně zjevné a nemusilo býti k odstranění jich poukazováno na úplně přesně vytýčený a propracovaný řád nový.

Jinak se však věci jeví nyní po světové válce, kdy starý veřejný pořádek úplně zakolísal a kdy místo namnoze oligarchické staré moci nastoupila naprostá lidovláda (demokracie), která žádá vystřídání individualistické soustavy podnikatelské úplně novou soustavou kolektivistickou. Než nová soustava ta nejen že není nikterak vyzkoušena, nýbrž ani v nejhlavnějších rysech není posud vytýčena. *Není žádného spolehlivě propracovaného kolektivistického pořádku (systemu) na ukojování lidských hmotných potřeb.* Pro dřívější doby ho vůbec nebylo potřebí, kdy se nemohlo předvídati, že takřka přes noc přejde veřejná moc na nejšířší davy. Tu nestačí již jen ve všem spoléhati na tuhou disciplínu, když vůdcům ve třídním boji ztratil se vlastně

protivník a je potřeba vykonati tvůrčí ohromnou práci, ke které nebyly udělány dosud nijaké dostatečné přípravy. Nemá-li býti jen ponecháno vše náhodným a snad zhoubným pokusům,^{*)} nutno počítati dosud se starší stavbou národohospodářskou, jejíž nejnápadnější vady možno i nutno arci hned vymýtiti, ale která dosud je k vývoji a opravě schopna. Teprve v dalším vývoji lze se rozhodnouti pro nové a lepší základy, ale tak, aby při nutné přestavbě nemusilo se postrádati vůbec přístřeší. Nerozumné jest vše staré strhnouti naráz i tehdy, když nové jest úplně do podrobností promyšleno a v dobrých plánech hotovo, tím méně se tak smí učiniti, když tu ani propracovaného nového plánu není.

Tedy s pouhým heslem socialisace se nestačí. Socialisace vlastně vnikla již všemi pory do staré soustavy individualistického podnikání. Důkazem pro to jsou všechny předešlé rozbor, zvláště o základních principech organisace podnikatelské, o cenách a důchodech, jak se od polovice 19. století až do světové války utvářely pod tlakem různých veřejných mocí. Světová válka sama ukázala, že lze provésti sice poměrně dosti snadno přechod od soukromého podnikání ke kolektivistickému uspořádání, ale že se tím hrozně omezila individuální svoboda i že hrozila despotická vláda (vojenské mocí zvláště), že však ani o hmotné zabezpečení nebylo nikterak správně a dobře postaráno. Tyto válečné zkušenosti s různými rekvisicemi a ústřednami nejsou ovšem nikterak postačitelým odmítnutím kolektivismu, ale jistě také ne jeho naprostým doporučením. Dosud je velmi sporno, do jaké míry národohospodářsky účelnější jest dosavadní soustava — arci náležitě zreformovaná —, či nový kolektivistický řád, jehož plán dosud není ani ve zřetelných obrysech hotov. Zdá se, že nutno budovati na principu obojím, jak na individuálním přičinění a využití tak i na kolektivně zařízené a upravené hmotné součinnosti. Rozbor dosavadní podnikatelské činnosti ukazuje, že v jistých směrech převažuje individualisticky upravená působnost, kdežto v jiných je nutno kolektivně postupovati. Ale právě to by svědčilo, že je vhodnější pořádný vývoj a přerod nynějších řádů nežli náhlý a namnoze násilný převrát vedoucí k nejistotě a ke zmatkům.^{***)}

Ale i kdyby kolektivní uspořádání národohospodářské bylo účelnější, — jako že to nijak všeobecně prokázáno není, — přece by naprosté vítězství kolektivismu pro všechnu úpravu veřejnou nebylo nijak žádoucí. Individualismus nesmí načisto podlehnouti kolektivismu. Je třeba jen poukázati k úvodní části tohoto národního hospodářství, aby se vidělo hrozné i naprosté nebezpečí bezohledného kolektivismu. Pravda není vždy u většího počtu, naopak nejčastěji u menšiny. Davy nejsou ovládány nejrozumnějšími, nýbrž nejbezohlednějšími a nejnasilnějšími vůdci. Ochlokracie snadno se zvrhá v despotický monarchismus. Ani socialisticky upravený hmotný řád nevyklučuje aristokratickou monarchii, jako toho velmi pádný doklad podala historie v podivuhodném zřízení socialistického státu peruanských Inků.

^{*)} Takové pokusy bohužel úplně nepropracované a násilím prováděné vedly k záhubě Ruska.

^{***)} O komunistických a anarchických pokusech není potřeba se zmiňovati, ty byly odmítnuty v úvodní části a prokázaly nedávno svou zhoubnost všude.

Rovněž není rozumný individualismus nepřitelem socialisace. Individuální volnost a svobodu lze zcela dobře sladiti se sociální spravedlností, o kterou se nejvíce a hlavně jedná. Ba sociální spravedlnost nemohla by obstáti při úplném a bezohledném potlačení individua a při strohé a tuhé kázní třídní. Takové kázně je potřebí jen při bezohledném boji na život a na smrt. Ale což si nelze mysliti sociální celky a snad i lidstvo celé bez takového bezohledného boje? I kdyby občas byl takový boj snad nutný, bylo by potřebí takovou naprostou třídní kázeň vylučující individuální svobodu *ustavičně* udržovati? Taková kázeň je pouze prostředkem a to prostředkem výjimečným (k boji občasnému jen) a nesmí se povyšovati na sám nejvyšší společenský účel. — Býti sociálního přesvědčení není totéž jako býti horlivým příslušníkem třídně přísně organisované a k tomu určitě politicky orientované strany.